

...değinmeler

DEER HUNTER ya da yalnızca, «AVCI»

Son Yılların En Sarsıcı Filmlerinden Biri

Yönetmen: Michael Cimino' Öykü: Michael Cimino, Deric Washburn, Louis Garfunkel ve Quinn K. Rodeker
Oyuncular: Robert de Niro, Christopher Walken, John Savage, Meryl Streep, John Cazale, George Dzunda, Chuck Arpergen.

Müzik: Stanley Myers
Senaryo: Deric Washburn
EMİ yapımı

Deer Hunter'ın aldığı ödüller: 1978 yılının En İyi Film, En İyi Yönetmen (Michael Cimino), En İyi Yardımcı Aktör (Christopher Walken), En İyi Editörlük (Montaj) ve En İyi Ses Düzeni Oscar'ını aldı.

Giriş...

Bu film için çok söylendi: Vietnam Savaşı'nı ABD lehine taraf tutarak yansıttığından, ırkçılık yaptığından, hatıfat küçük kasaba yaşamının bağınazlığını savunduğuna kadar bir sürü şey. Benim anladığım, filmin, seyredenlerin geri planlarının yanı sıra bir ölçüde kişiliklerinin oluşumuna göre hayli farklı çağrışımları hareket geçirdiğidir. Her kafadan bir ses çıkıyor, ama filmin düşündürücü yanını da işte bu nokta vurguluyor, zaten. Ve işte bu nedenle, ben de, bir asgari müstereği aktarma kaygısını bir yana bırakarak, salt kendi izlenimlerimi dile getirmeyi yeğliyorum.

Bu filmin hem Türkçe hem de orijinal kopyalarını gördüm. Türkçeleştirme, öncekilere kıyasla, hayli iyi sayılabilir. Ancak, seslerin yüksek perdeden seyretmesi ve bazı terim vurgulamaları kimi zaman yanlış anlamalara yol açabilecek boyutlara varıyor.

Dolayısıyla, İngilizce kopya, filmin duru havasını çok daha iyi veriyor. Daha da önemlisi, Türkçe kopyada, Clairton (Penn.)'lu üç arkadaşın Vietnam'a gitmeden önce, öteki arkadaşlarıyla birlikte çıktıkları son av sahnesinin büyük bir bölümü yok. Mike'in Stanley'e sert çıkarken söyledikleri, kendi kişiliğini ve hayata bakışını yansıtmaması, ayrıca savaş ve sonrasında tutumunu açıklaması açısından hayli anlamlı, sayıyorum. Bu sahnede Mike, her avda ya bıçağımı ya da pantolonunu unutan Stanley'i azarlarken, artık, kendi başının çaresine bakması gerektiğini vurgular. Savaşın şakası olmadığım, savaşta askerim, bir yerde, yapayalnız kaldığım anlamıştır, sanıkı.

Vietnam ertesindeki av sahnesinin bir başka önemli yanı daha var: Cimino, Amerikalı yönetmen John Ford'un, ünlü aktör John Wayne'in kişiliğinde yarattığı western kahramanına, çaktırmadan, taş atmaktan geri durmamış. Her zaman haktan yana çıkan, mazlumları koruyan, yufka yürekli, Amerika'nın sembolü ve büyük vahşetperver dürüst kovboy, Mike'in Stanley ile dalga geçerken söylediği, «Ava gelirken tek unutmadığın şey, John Wayne gibi biçimde taşıdığın şu gerçek tabanca!..» sözleriyle azıcık karikatürize ediyor. (Film çevrildiğinde John Wayne henüz ölmemişti.) Ne hikmettir bilinmez, alt yazılarında bu cümle çevrilmiştir.

ÖYKÜ...

Deer Hunter'a ilişkin görüşler ve eleştirilerin açık seçik anlaşılabilmesi için, filmin konusuna değinilmeye önce ABD'nin Pennsylvania eyaletinin Clairton adlı küçük bir ka-

sabası. Bilindiği gibi, Pennsylvania eyaleti, Erie Gölü ile Delaware arasında yer alır. Burada, yani Apalaş Dağları'nın kuzey eteklerinde maden kömürü (antrasit) ve hidrokarbürler işletilir. Yeraltı kaynaklarının zengin oluşu bu bölgede endüstrinin çok gelişmesini sağlamsa, en büyük sorun kaynağı ise demir-çelik endüstrisi. Pennsylvania Amerikan eyaletleri arasında çelik üreticiliğinde en önde geliyor. Ve bu kalınmışlık, Pennsylvania'yı Cumhuriyetçi Parti'nin en güçlü olduğu eyaletlerden biri yapmış. Filmede, Nick'in, Saigon'da izinli iken, bir işportarcının tezgâhında gördüğü oyuncak filleri (Cumhuriyetçi Parti'nin simgesi filleri) almak istemesi, bunu doğruluyordu.

Clairton da demir-çelik endüstrisinden payını almış. Kasabanın hemen yanbaşında büyük çelik tesisleri yükseliyor.² Sadece yükselmekle kalmıyor, kasabayı durmaksızın dumana boğuyor. Film boyunca bu dumanlı, kasvetli gökyüzü, arada parıldayan güneş ışığı ile, sık sık gösteriliyor. Çelik, kasabanın dumanlarına işlemiş, nasıl işlemiş ki, erkek nüfusunun hemen tümü çelik tesislerinde çalışıyor. Kasabanın yolları çamurlu. Gelin Angela'nın nedimleri beyaz elbiseleri ile koşuşturlarken, uçuşan beyazlık ile yolların çamuru arasındaki tezat, hele kızların bıcır bıcır güllüşleri de eklenince, çok canlı bir biçimde ortaya çıkıyor.

Pennsylvania tarihinde pek çok göçe sahne olmuş. Filmin üç kahramanı Mike, Nick ve Stevan Rus kökenli, muhtemelen kasabada yaşayanların çoğu da öyle. Stevan, annesinin deyişleriyle «hiç de zayıf olmayan» (yani, azıcık gebe)

Angela adlı bir kızla evlen-

mek üzeredir. Steven'in annesinin rahiple konuşurken, doğrudan «gebe» kelimesini kullanmaktan çekinmesi, dolaylı bir ifade seçmesi, espi merakından çok, kasabaların göreneklere bağlılığını, dine saygısını gösteriyor.

Kaynana rahibe dert yana dursun, Vietnam'a gidecek üç delikanlı, iş dönüşü arkadaşları ile birlikte John'un meyhanesine uğrarlar. Keyifle biralarını içer, bilardo oynarlar, yolda başlayan şakaşmalar burada da sürer. Yalnızca, saçını ne biçimde tararsa tarasın yakışıklı olması imkânsız görünen Stanley ile müstakbel damat Stevan biraz huzursuzdur. Bir iki güne kadar yuvadan ayrılacakları gerçeği, savaşın nasıl bir şey olduğunu kestirememenin tedirginliği alttan alta sezilir.

Film, düğüne ilişkin ayrıntılarla gelişir, gerçekte bu ayrıntılar hayli önemli. Üç arkadaşın nasıl bir ortamdan çıkıp savaşın içine düştüklerini vurguluyor. Örneğin, düğün pastası pımpırık ninelelerin büyük ihtimamı ile dans salonuna taşınır, gelin duvarın takarak ayna karşısındaki rahibe nasıl «evet» diyeceğinin provasını yapar, ayrıca hafif şiş karnına «acaba çok belli oluyor mu?» gibisinden söyle bir göz tar, nedimeler hazırlanır. Baş nedime Linda, sarhoş yüzünden, beyaz elbisesi, güzel ama ağlamış bir yüzle, Mike ile Nick'in birlikte kaldıkları eve gelir. Artık babası ile oturmayacaktır, onlar savaşta iken, evde kiracı olarak kalmak için Nick'den izin ister. Bu sahnelerde, Linda ile Nick'in ve grubu oluşturan öteki gençlerin çocukluk arkadaşları olduklarını, birlikte büyüdüklerini öğreniyoruz.

Linda gelmeden önce Mike ile Nick, Vietnam'ı, o gece çıkacakları avı, dağları konuşurlar. Nick dağlardan, özellikle dağlarda ona bambaşka güzel görünen ağaçlardan dem vurur. Mike ise, av-

da ancak çabuk hareket edenin işe yarayabileceğini, göyü tek kurşunla vurmanın önemli olduğunu söyler. Gerçekte bunun önemini pek az kişiye anlatabilmektedir. Mike'i ancak Nick anlar. Öte yandan, Mike o gece düğünden sonra ava çıkulması için ısrar eder, çünkü eğer hayatı bir gün sona erecekse, bunun dağlarda olmasını istemektedir. Mike, birlikte ava çıkmak istediği tek insanın Nick olduğunu, ama o gelmek istemese bile, ava yalnız gideceğini söyler.

Film Rus stili inşa edilmiş şatafatlı kilisedeki nikâh törenini hayli ayrıntılı veriyor. (Türkçe kopyada bu bölüm de yok.) Nikâh azınlık halinin geleneğe bağlılığını vurgulamaya açısından anlamlı. Heyecanlı ve tedirgin Steven, iş bir an önce olup bitsin diye bakan Angela, çiftin sağdıç ve nedimeliğini yapan Nick ile Linda'nın işlerini çok ciddiye almaları. Vakur görünmeye çalışan Mike, Stanley ve Axel ise, gerçekte, arkadaşlarının böyle pat diye evlenmesinden şaşkın, biraz da gırgır gemektedirler.

Düğün...

Nikâhtan sonra çığınca eğlenilir. Savaşa gidecek kahramanların büyütülmüş, muhtemelen, high-school mezuniyet fotoğrafları, bayraklar, «Mike, Nick, Steven: İyi Şanslar» ve «Tanrı ve Vatan Gururlu Hizmet» yazılı pankartlarla bezeli bir düğün salonu hazırlanmıştır. (Kahramanlarımızı layıkıyla uğurlayabilmek için öylesine tantana edililyorki iş azıcık budalaha varıyor.) Kasabadaki cansıkıcı yaşamın izlerini taşımakla birlikte, düğünde büyük bir coşku da hissedilir. Rus şarkıları ile dans edenlerin keyfini anlatacak söz bulamıyorum. A. Wayda'nın uğruna bütün bir film çektiği «Düğün» bile, bence, bu ölçüde görkemli değildi. Coşku, gençlik, sevgi, mutlu-

luk taşıyordu düğünden. Gerçek bir düğün! İşte bu düğünde, bir ikinci düğünün yolu düşer. Angela'nın buketini Linda kapmıştır; geleceğe göre, gelinin buketini kapan genç kız, ondan hemen sonra evlenecek demektir. Onu heyecanla seyreden Nick ise, ayaküstü evlenme teklif eder. Tabii dönebilir-se... Bu arada Mike'in da Linda'yı sevdiği ortaya çıkmıştır; ne'se içinde dans eden Linda'yı uzaktan seyrederek bir ara birlikte dans ederler ama dansı pek beceremeyince onu bira içmeye davet eder. Linda'ya sarılmak ister ama yapamaz.

Bu güzelim düğün Mike'in bir çığnlığı ile noktalanır. aniden gelinle güveynin bildiği otomobiline önde abildigiine koşmaya başlayan Mike'in çıkarıp atığı güysilerini, arkasından koşan Nick toplar. Sonra, bir direğin dibinde sırt sırta verip dertleşirler. Mike'in fevranının gerisinde çok hızlı değişen olayların tedirginliği yatmaktadır. Nick de huzursuzdur; bu dumanlı kasabayı sevdiği söyler, Vietnam'da başına bir hal gelirse, kendisini oralarda bırakmaması için Mike'dan söz ister. Nitekim Mike, yitip giden arkadaşının sağ olduğunu keşfeder etmez, canı pahasına Saigon'a döner, Nick'i eve getirmek için akıl almaz tehlikelere atılacaktır. Bu dostluk teması, film içinde giderek ağırlık kazanıyor.

Savaş...

Cimino, üç askerim yaşadığı çevreyi, ilişkilerini ve sevgi ortamını böylece çizdikten sonra, seyirci ne olduğunu anlamadan Vietnam'a gönderiyor. Tıpkı üç arkadaşın bir denbire kendilerinin çıkarıldığı bir savaşın kucağına düşüşü gibi. Kırmızı alevlerle çeliği işleyen üç genç insan, şimdiki çelikten yapılmış silahların ateş kustuğu bir yerdedir. Cimino, napalmın ne korkunç bir şey olduğu-

nu, savaşın dehşetini kısacık görüntülerle ustaca veriyor.

Çarpışmaların beklenmedik bir yerinde üç arkadaş araya gelirler; bundan kısa bir süre sonra da esir düşerler. İleri karakol gibi bir yerde, Kuzey Vietnam askerleri, tutsaklar üzerine bahse tutuşarak Rus ruleti² oynamaktadır. Oyuna önce sokulan Steven, doğru dürüst ateş edemediği için, farelerin kaynadığı bir çukura atılır. Durumun umutsuzluğunu kavrayan Mike, 1 yerine 3 kurşunla oynamaya karar verir; Nick'i de ikna eder. İlk turda ikisine de birşey olmaz. İkinci turda revolverin topuğa 3 kurşun konur. Ve, bir anda ortaklık toz duman olur! Kuzey Vietnamlı askerlerin hepsini öldüren 3 arkadaşı, nehir yoluyla kaçarlar. Onları gören bir Amerikan helikopteri ancak Nick'i alabilir. Büyük bir şok geçiren Steven, helikoptere iyi tutunamaz, düşer. Mike da peşinden atlar. Steven düşerken kayalara çarptığı için, ömrünün sonuna dek iki bacağı ve bir kolu tutmayacaktır. Onu sırtında taşıyan Mike, ilk rastladığı devriyeye teslim ederek hayatını kurtarır. Sonra, yerinden yurdundan olmuş bir göçmen kafilesine karışarak uzun bir yürüyüşe başlar.

Mike'in Rus ruletinden kurtulabilmesi için akıl ettiği yol, bir arkadaşının deyimiyle, ancak, «ekside oynamak» sözleriyle ifade edilebilir. Çoğu insanın sinirlerinin iflas ettiği bir durumda, Mike, yalnızca arkadaşlarına cesaret vermekle kalmaz, şaşılma bir soğukkanlılıkla, partiyi tamamen kaybettiıklarını görür. Öldü farzetmek gibi bir şey. Bir hamle yapıp da kaybetmeler, değişen bir şey olmayacaktır ama; hamle başarılı olursa, yeniden hayata dönebileceklerdir. Gerekten, tek bir çıkışla sorunu kökünden hal ettirir. Mike da bunu yapar zaten.

Nick Saygon'da büyük bir

hastahane tedavi edilir. Dışarıda halk sefaletten kırılırken, burada mutsuz askerler ve büyük bir konfor vardır. Binbir pislik ve hasarat arasında staj yapan doktor adaylarımızı hasetlerinden çatlatacak kadar temiz ve bakımlı bir hastahanedir, bu. «Bal dök yala» derler ya, işte öyle. Herşey öylesine intizamlıdır ki, bahçede yanyana dizili ölümler, sandviç misali paketlenmiş, yurda postalanmayı beklemektedir. Nick bu manzarayı uzun uzun seyrediyor. Sağlığı düzelmiştir ama duyurduğu korkunç yaralar almıştır. Bu yetmezmiş gibi, alakasız bir doktorun, «Senin soyadın Rus adı değil mi?» gibi hıyarca bir sorusu, olanların üstüne tuz biber eker. Cimino burada, Amerikalıların Ruslara yönelik işkilli ruh hali üstüne ilginç bir eleştiri getirmiştir.

Halini beğenmedikleri için Nick'i hastahanedan çıkarırlar. Gece, karmakarışık sokaklarda serseri mayın gibi dolaşırken, Nick, Rus ruleti oynanan bir yere rastlar. Bir Fransız organizatör Nick'i oyuncu olması için (ödemelelerini nakit dolarla yaptığını özellikle belirtir) kandırmaya çalışır. Sonra göreceğimiz gibi, başarılı da olur. Seyredirken oyuna tahammül edemeyen Nick, revolveri kaptığı gibi, önce oyunculardan birinin, sonra da kendi şakağına dayar. Kimse ölmez ama ortaklık fena karışır. Nick bu çıkışında kendi başına bir oyun oynuyormuş gibidir. Kimbilir, belki de Rus ruleti batağına bulaşırken de aynı oyunu sürdürüyordu...

Cimino'nun Vietnam Savaşı'nı nasıl aktardığına bir göz atalım. Bu savaşın «Vietnam Savaşı» olmasının, film açısından çok özel bir anlamı yok, bence. Önemli olan nokta, sanırım, savaşın genç insanları alıp nerelere savurduğu, onları nasıl sırazelerinden çıkardığı. Çünkü Deer Hunter'da savaşın doğrudan doğruya kendisi ile değil de,

yan ürünleri ve sonuçları ile uğraşılıyor: esirler üzerine bahse tutuşup Rus ruleti oynanması, sefil halkın oradan oraya göçü, bir açık-hava umumhanesine dönüşen ve mahşerden farksız hale gelen Saigon, kumarın her türünün yaygınlaşması, sakat insanlar, Mike'in eve döndükten sonra kendini herşeye uzak hissettiği v.b. Benzer sonuçlara, diyelim. II. Dünya Savaşı ya da Kore Savaşı'nda da rastlanmıştır, ama bunların hesabı görüldü. Vietnam savaşını öne çıkaran şey, en son savaş olması ve Amerikalıların bu savaşla hesaplaşmak istediği olmalı. Nitelikim, son yıllarda Vietnam üstüne değişik bakış açılarından çevrilen filmler, Amerikalı yönetmenlerin bu konuda zorlandığını açıkça gösteriyor. Bu arada, Cimino, Rus ruleti sahnelerinde (filmin çoğu bölümleri gibi, bu sahnelerinde de gerçek hayattan alındığı kesinlikle biliniyor) kimi yerde gerilimi seyirciye işkence edecek ölçüde artırırken, Kuzey Vietnam'ı da hayli olumsuz yansıtır: herhalde bu insanların savaşta yaptığı tek iş Rus ruleti değil. Vietnam halkının büyük bir kurtuluş savaşı verdiği apaçık ortada iken, Cimino bu noktayı kasten böyle yansıtmışsa, ayıp etmiş. Ancak, kasıtlı da olsa, Kuzeylilerin sevimsizliğinin filmin bütünü içinde ağırlıklı bir nokta olmadığını yinelenmek isterim. Savaş içinde düşman düşmandır ve çarpışan insanın, tüm insanca yönelişlere rağmen, düşmanı için sevimli duygular besleyebileceğini akhim kesmiyor. Marifet, savaşta sürüklenmek herhalde.

Kuzey Vietnamlılar sevimsiz, sevimsiz olmaya, ama ABD'nin yüceltildiği de pek söylenemez. Tutsaklıktan kaçış sırasında, Steven'in «Eve dönmek istiyorum.» deyişi, üç arkadaşın kendi aralarında «Burası bizim yerimiz değil.» şeklindeki konuşmaları, Amerikalıların Vietnam'da ne ara-

dıkları sorusunu ortaya koyuyor. Filmin sonunda, kadın muhabirin, kupturu bir ifadeyle, Vietnam Savaşı'nı resmi ağızla tanımlayışı da kendi içinde bir eleştiri bence. «Sayın seyirciler, ABD'nin Vietnam'a «müdahalesi»nin («involvement» kelimesi özellikle kullanılıyor) son perdesi böylece sona eriyor.» İşin müdahalelik yanı mı kaldı? ABD, Vietnam'da savaşı düpedüz bir ulusu yok etmeye kadar vardırdı. Burakın Vietnam'ı, Kamboç halkının üçte birinin telef olmasına, geri kalanının da açlık ve hastalıktan ha ölüme ha ölecek hale gelmesine yol açan olaylarda (Vietnam Savaşı ile bağlantılı bombardımanlar), ABD'nin hiç mi suçu yok? Atilla Dorsay³, Cimino'nun Amerikan halkının, Vietnam Savaşı ve sonuçlarına ilişkin bilinc düzeyinin henüz pek gelişmediğini olduğu gibi yansıtmakla doğru bir iş yaptığını söylerken, sanırım, haklı.

Yuvaya Dönüş...

Mike göğsü rengârenk maddiyalarla süsü bir savaş kahramanı olarak döner. Ama, «dönen» açısından açık olur bu dönüş... Ürküntü daha taksidi, eve yaklaşıırken başlar. Mike'in arkadaşları, her fırsat bulduklarında sağa sola pankart asmaya başlayan Amerikan geleneğini sürdürdüklerinden, evi, «Yuvaya Hoş Geldin Mike» yazılarıyla donatmışlardır. Evin içinde Angela ile Steven'in düğününde gördüğümüze benzer bir coşku vardır. Bu tezahüratı gören Mike, o havaya giremeyeceğini hissederek eve uğramadan dosdoğru nehrin kıyısındaki motele gider. Mike'in odada bir başına kaldığı andaki ürkekliği, çaresizliği nasıl da can acıtıcıydı! Beraberinde Nick ve Steven'i getirememiştir; muhtemelen Nick'in de geleceğini uman, Linda'nın ona nasıl davranacağını kestiremez; eski çocuksu neşeyi belki de

arkadaşları ile paylaşamayacaktır. Savaşta bambaşka şeyler yaşamıştır. Mike, eski yaşamına ilişkin pek çok öğenin; artık kendisi için anlamını yitirmiş olmasından korkar. Nitelikim, kendisini her şeye uzak hissettiğini, ertesi gece Linda'ya da söyler. Tuhaf, iç bulandırıcı bir boşluk duygusu olmalı, bu.

Mike gelmeyince, hazırlanan parti onsu yapılr. Ertesi sabah Linda herkesi uğurladıktan sonra, Mike genç kız görmeye gelir. Mike ile Linda'nın karşılaşması, sonraki konuşmaları gerçekten pek güzel, sıcak duygularla işlenmiş. Linda, her şey bir yana, Mike'i sağ salım gördüğüne çok sevinir. Birlikte Linda'nın çalıştığı markete kadar yürürler. Burada biraz durup Linda ile Mike'in ilişkisi üzerine birkaç söz söylemek gerekli, bence.

Mike'in Linda'ya duyduğu için sevgi, filmde çok yerli bir biçimde sunulmuş. Mike, Tolstoy'un «Anna Karenina» romanında yaratmış Lev'in benziyor; Linda'ya fena tutkun. En iyi arkadaşının, Nick'in de Linda'yı sevmesini nasıl olduğu gibi kabulleniyorsa, kendi sevgisini de aynı ölçüde doğal karşılıyor. Duygularını saklamaya kalkışmıyor; kısacası, tabularla hareket etmiyor. Halbuki, bizim kültürümüzde olsa, bir orkeğin en yakın arkadaşının sevgilisine aşık olması, bütün ilgili kişileri, mutlaka, tarifsiz kederlere gark ederdi. Kadın bizde hep bir erkeğe bağlı biraz mal gibi düşünülüyordu, arkadaşının kadınına sahip olmak istemek, ne namus ne de mülkiyet ilkelere bağışmıyor; tabii. Deer Hunter'da gördüğümüz kişiler ise, hepsi kendi başlarına birer birey olarak, kendi özgür seçimleriyle hareket ediyorlar. Mike'in açık yürekli tavrına karşılık, Linda'nın da onu istemesi, ne batılıların cinsel konulardaki rahatlığı, ne Linda'nın Nick'i gözden çıkarması ne de salt sada-

katsizlikle açıklanabilir, bence. Alaturka değer yargıları ile yaklaşmak çok yanlış olur bu sevgiye. Mike ve Linda'nın, sevgi ve şefkate duydukları özlemle birbirlerine sığınmaları bu. Sevgi Soysal'ın Yürümek adlı romanında, Elâ'nın ağzından «sevişmek, yoran, bıktıran değil, birşeyleri değiştiren, oluşturan, geliştiren birşey olmalı.» sözleriyle dile getirdiği gibi, Mike ile Linda'nın sevişmesi de, iki kişiden yepyeni, mutluvek getiren birşeyler yaratıyor. Mike ile Linda'yı, Nick'e duydukları ortak sevginin birleştiğini söylemek de pek yanlış olmaz. Üstelik, günün bir yana, Mike'i sağ salım gördüğüne çok sevinir. Birlikte Linda'nın çalıştığı markete kadar yürürler. Burada biraz durup Linda ile Mike'in ilişkisi üzerine birkaç söz söylemek gerekli, bence. Mike'in Nick'in de bir zamanlar yaşadığı evde Linda ile yalnız kalamayışı, hayli nektel bir öge. (Mike'in motelde sızarcasına uyuyakalışı, filmin en gerçekçi yönlerinden biri.)

Deer Hunter'ın sarsıcı yapan yönlerden biri, bu sevgi ilişkisini duru bir biçimde işlemesi. Yaşadığımız şiddet ortamında filmin bu yönü daha bir ağırlık kazanıyor.

Savaşın Döküntüleri...

Mike Linda'ya «Nick'in hiç bir zaman eskisi gibi olamayacağını bilmen gerek.» derken, savaşla ilişkin en büyük gerçeklerden birini dile getirir. Herkesi değiştiren ve çaresiz bırakan bir gerçek... Linda da, çocukluğundan bu yana birlikte büyüdüğü insanların ne hale geldiğine, bu arada kendi başına gelenlere, bir türlü inanmaz, Mike'a. «Hiç böyle olacağını aklına gelirmiydi?» diye sorar.

Doğup büyüdüğü kasabada ki birkaç gün Mike için huzursuz bir dönemdir; her görünüşte madalyalarına tezahürat yapmasından, Stanley'in yerli yersiz tabancası ile

oyuncak gibi oynamasından arkadaşlarının aradan sorunlarından (Stanley'in kız arkadaşının güzel olup olmadığı tartışmak, gibi) çok rahatsız olur. Üstelik, eskisi gibi geyik de vuramamaktadır; çıktığı avda çok görkemli bir geyiğin ardına düştüğü halde, son anda tetiğe basamayacağını anlar. Cimino, her dönemde, her toplumdaki çok geniş-açılı bir bildiri geliştiriyor, sanırım. Böylece, Mike'ın geyiği vuramayışında odaklaşan savaşın ürpertici sonuçları daha güçlü bir biçimde gözler önüne getiriliyor.

Mike, Steven' bir sakatlar yurdunda bulur. Steven'in yerini Angela'dan öğrenmiştir. (Savaş sırasında çocuğunu doğuran Angela hep yataktadır, çok kısa bir süre önce heyecanlı bir gelinken şimdi harabeye dönmüştür.) Steven'i sakatlar yurdunda gösteren sahneler, konforlu ve iyi bakım sağlayan bir yurtta bile yabamın ne denli korkunç olabileceğini gözler önüne seriyor. Sevimli olmaya çabalayan ve çabalıca hastalara sakat olduklarını daha da hissettiren birtakım ihtiyaçlarının yönettiği tombala oyunu v.s.. Steven eve dönmek istemez, eski yerine ayak uyduramayacağını korkar. Bu arada, Steven, her ay kendisine Saigon'dan postalanan bir dolu paraları gösterir. Mike para dolu çekmeceyi görür görmez, Nick'in kumar, yani Rus ruleti, oynadığını anlar. Nick gerçekte asker kaçağı olarak bilinmektedir, yeri belirsizdir. Ama Mike, Nick'i almaya Saigon'a gider.

Saigon tarihini en büyük boşaltma hareketine sahne olmaktadır. Kuzeyliler yaklaşıca bir an önce ABD'ye kapağı atmak isteyen halk, resmi Amerikan binalarına saldırmakta, sağda solda çatışma çıkmaktadır. Birbiri ardı sıra başlayan yangınların

ortasında helikopterler habire adam taşımaktadır. Böylece bir keşmekeşin ortasında Mike, sivil elbise ile, eski kumarhaneye gelir. Fransız organizatörün yakasına yapışır. Büyük paralar ödeyerek hem Rus ruleti oynanan yeri ve Nick'i bulur, hem de Nick'in kendisini tanımlıktan gelmesi üzerine, Nick ile karşılaşmak üzere kumar sahibini ikna eder. İki dostu rujet masasında karşı karşıya gösteren sahneler, filmde gerilimin en doruğa çıktığı sahneleri oluşturuyor, bence. Mike'ın arkadaşını alıp eve götürülebilmek için dil döktü, canını ortaya koyuşu, filmin en destansı yönü.

Bu son derece çarpıcı sahnelerde, seyirciye, ruletin iğrenç yönleri de sunuluyor. Savaşın sona ermek üzere olması nedeniyle, daha önce kentnin orta yerinde bulunan kumarhane, ücre bir köşeye taşınmıştır. Kapıyı tutan birtakım adamlar milleti haraca keser. Kumarhane içinde, sağlanmakta hayli güçlük çekildiği anlaşılan, asayişi koruyabilmek için, silahlı fedailer beklemektedir. Her beş dakikada bir insan ölen bu yerde, patronlar çuval dolusu para kazanırken, neyin peşinde oldukları kestirilemeyen bahisçiler ter ter tepinmektedir. Rahat koltuğunda olan bite-ni izleyen seyirci için böyle bir ticareti anlamak zor. Kuzeyde bir savaş eğlencesi olan rulet, Saigon'da sistemli ve kârlı bir işletmeye dönüşmüştür. O kadar ki, patronların vurgunu bir yana, tabancaları hazırlayan adam bile pazarlanmış, kılığı kıyafeti düzelmiştir. Yalnız, ilk gördüğümüzden farklı olarak, muhtemelen bir arbedede kaybettiği, tek gözünün yerinde kara bir cam vardır. Eh, o kadar risk öläcek artık.

Mike'ın insanların dost-düşman demeden birbirlerini boğazladığı, cayır cayır yanan Saigon'a geri götürülen nedir? Hayatta en sevdiği insanı yad ellerde bırakmamak için

Nick'e verdiği söz mü? Linda'ya olan aşkından kaynaklanan bir tür sorumluluk duygusu mu? Temelinde biraz bağımlılık yatan küçük kasaba dayatması mı? Yoksa, daha gerçekçi bir yorumla, bunların hepsi mi? Günümüzde artık pek raslayamayacağımızı düşündüğümüz böylece bir ruh yüceliğini kavramak zor. Mike'ın Saigon'a dönüşünde, insanı kendi kendisine soru sormaya zorlayan, hattâ özendiren bir yön var.

Nick'in rulette kalmayı ne den istediğini kavramak daha da zor. Nick'in kolları morfin iğneleri ile mosmor-dur, savaştan önce yaşama sevinciyle şıldayan yüzü şimdi tanımlıyacak hale gelmiştir. Mike'ın kendisini alıp götürülebilmek için canını ortaya koyuşu, sevgisini dile getirişi onu biraz canlandırır; dağları, dağlardaki ağaçları anımsar gibi olur. Yine de, tek kursunla işini bitirir. Cimino, Nick'in kişiliğinde genecelik bir insanın savaşın batığında yok oluşunu sergiliyor. Nick, daha önce de söylediğim gibi, artık «ekside» oynamaktadır. Bir yaşayan ölü olarak, yuvasına, sevgilisine dönmeyenin bir yararı olabilir miydi?

«Nick'in Şerefine!»

Film, Nick'in cenazesi ve daha sonra onu sevenlerin birlikte kahve işleriyle sona eriyor. Düğündeki mutlu grup şimdi yine bir aradadır. Gözyaşlarını saklamaya çabalarlar, birbirlerine gülmüşler ve Nick'in şerefine kadeh kaldırırlar.

Deer Hunter'ın öyküsünü böylece aktarıırken, bu özeti hayli yetersiz kaldığını belirtmem gerek. Filmin mesajını, seyirci ancak filmle başbaşa kalarak, daha canlı bir biçimde duyabilir.

Filmi dışarıda görenler, galiba en son bölümde savaşın sona mecalisiz ve moralsiz kalan kahramanların hep birlikte «Beautiful America»-

yi söylediğini belirtiyorlar. Bu kısım tamamiyle çıkarılmış. Ancak, film ödül almadan önce ya da sonra ABD'de iken mi, ya da dış ülkelere gönderilmeden önce mi, yoksa Türkiye'de gösterilmeden önce mi çıkarılmış belli değil. Tek bilinen, perişan bir halde bu ünlü şarkıcı söyleyenleri görüntülemekle, Cimino'nun, savaş, vatana bağlılık v.s. üstüne ince bir alay oluşturduğu...

OYUNCULAR...

Hollywood artık yalnızca kaş-gözü güzel «jön»ler yaratmaktan vazgeçmiş olmalı. Robert de Niro, sakal bırakınca, delikanlılığı geride kalmış, kişilikli bir erkek olmuş. Fakat, az bulunur güzelliği bir yana, inanılmaz oyun gücü ile, daha önce aldığı Oscar ve Cannes En İyi Aktör ödüllerinin yansırı ödüllere aday görünüyör. (Bu filmdeki rolü ile aday gösterdiği 1978 En İyi Aktör Oscar'ını kıl payı farkla Jon Voight'e kapırdı.)

Christopher Walken, John Savage ve Meryl Streep'in canlandırdığı, sırasıyla, Nick, Steven ve Linda tipleri de çok gerçekçi. Ashında bütün tipler çok iyi. Bu genç sanatçıların hemen hepsi New Yorklu, sinemaya geçmeden önce esash bir tiyatro eğitimi görmüşler, Shakespeare gibi klasiklerin oyunlarında roller almışlar. Ustahklarında bu yoğun deneyimlerinin payı olsa gerek.

Stanley Myers'in müziği ise hayli etkileyici, filmin dilini başarıyla destekliyor. Hele, fonda Rus halk şarkılarının duyulduğu av sahneleri, filme neredeyse ilâhi bir renk katıyor.

FİLMİN İŞLENİŞİ...

Deer Hunter iğne oyası gibi pek çok güzel ayrıntı ile süsü: heyecanlı gelin Angela'nın evden çıkarken duvağın kenarı tokmağına takılışı, işten çıkan kafedarların fabrika merdivenlerinden dökü-

le saçla ama kuşlar gibi şakıyarak inişleri, masum şakaları, münasip bir yerine vurulunca açılan bagaj kapağı, Mike'ın yüzünü buruşturma buruşturma içkileri yuvarlayışı, acemice dansları, Linda'nın Angela'nın buketini yakaladığı andaki coşkusu, erkek arkadaşından esaslı bir yumruk yediği halde, hiç bozuntuya vermeyen, acıyan çenesini öptürerek havayı bir anda kendi lehine döndüren figirdek nedime ile Stanley'in garip ilişkisi, v.b..

Ya, Mike döndüğü gün, Linda'nın serin sonbahar sarımsaklı ve yalnızlığını duyarak hırkasına sarılışına, aynı gün Mike sokakta rastladığı eş-dostla hal hatır sorarken Linda'nın vitrine bakıp saçını düzeltmesine, Linda'ya «N'aber Fstık?» diye laf atan adama Mike'ın «Kim bu herif?» dercesine dönüp bakışına, ilk yalnız kaldıkları gece Linda'nın Mike'ın peşinden koşuşuna, ya da marketin kapanış saatinde Linda'yı almaya gelen Mike'ın tedirgin ve utangaç bakışına ne demeli?

Sonra, ağır gelen bowling topunu bir türlü kavrayamayan Linda'nın neredeyse top-la birlikte havalanışı, cenazeden sonra kahveyi hazırlayan John'un göbeğini titrete titrete ağlayışı, Linda'nın alçak perdeden zirleyişi, Mike'ın kahve fincanlarını dağıtarken Linda'nın gözlerini yakalamaya çalışması ve usul-cacık «Hey!» deyişi, bunların hepsi Cimino'nun ustalıkla sunduğu, çok içten noktalar. Bu ufak ayrıntılar Deer Hunter'a şefkat dolu bir anlatım gücü sağlarken, bir bütün olarak görkemli bir uyum oluşturuyor.

Cimino'nun filmi zaman zaman şişsel bir anlatım da kazanıyor: ava giderken geçtikleri iki yanı ışıklı güzelliği yolda otomobilin kayışı; pulu, daha doğrusu, bizim türkülümüzün deyişiyle «başadumanlı dağlar; sonbaharın tadına doyum olmayan renk cümbüşü, dağların büyüleyici

görünümünün getirdiği doğa ile bütünleşme duygusu; üç arkadaşın Vietnam'da çamurlu nehrin sularında bir ağaç kütüğüyle sürüklenirken, derme çatma asma köprüye yu-muşacak tutunuşları ... gibi.

Deer Hunter'ın kahramanları sıradan Amerikalılar, yaşadıkları hayatın (ava dışları dışında) hiçbir öznenilecek, fevkalâde yanı yok. Çığın olaylarına ilişkin konularda bilinç düzeylerinin hayli düşük olduğu da belli. Dolayısıyla, Cimino, kendi içine kapalı, gelenekleri-nin sınıksı bağlı çevreyi aktarmakla gerçekçi bir yaklaşım uyguluyor, yani olguyu ne çarpıtms ne de yüceltmis, olduğu gibi vermiş. Şüphesiz, sıradan Amerikalının gündelik hayatını anlayabilmek, bizim gibi kalkınma savaşçı ve-ren, sorunlarla yüklü, yoksul ülkelerin insanları için pek kolay bir iş değildir. Amerikalıların sorunları bambaşka. Amerikan sistemi, öyle pek her şeye kafa yormayan, hoş vakit geçirmeye meraklı bu tekdüze insanları, düzenin bekası açısından böylece uygun olduğu için yetiştiriyor Clairton'daki gibi Rus kökenli de olsa, ABD'deki azınlıkların olgusu bizim ülkemizdekinden çok farklı niteliklere sahip. Bu insanlar, Rus geleneklerinin pek çok izlerini taşımakla birlikte, bütün Amerikalılar için geçerli hayat biçimini kolaylıkla benimseyenler, kısacası değişik bir sentez sözkonusu.

Clairtonlı delikanlıların savaş içinde ve sonrasındaki tutumlarına gelince... Kimileri savaşın arkasında gerektiğini öne sürerler. Savaşta insanın nasıl davranması, savaşa ne gözle bakması gerektiğine ilişkin çeşitli «teorik» görüşler de dile getirilebilir, şüphesiz. Ama, en azından, savaş yaşamamışların bu ko-

nuda konuşmaya pek hakları olmasa gerek.

SONUÇ...

Deer Hunter savaşa giden akranlarımızın hayatından ağırıklı bir kesit sunuyor. Her gün bir yerlerde yeni savaşların patlak verdiği dünyamızda, sevdiğimiz, bu üç delikanlı gibi, savaşa gönderilebilir, bilinmez köşelerde yitip gidebilir. Ya da, geri dönebilirler, ama onulmaz acılarla! Dolayısıyla, bu film, en başta, savaşın ne menem bir şey olduğu konusunda kesin bir bilinc getiriyor. İkincisi, Mike'in hayata bakışı, hayli bireysel ve belki biraz da tutucu olmakla birlikte, insanın olanaklarının genişliğini kendimizi aşmamızın mümkün olduğunu haber veriyor. İnsanın, gerçekleştirdiği onca zülf şey rağmen, yine de zayıf ve sınırlı olduğuna inananlar ve bundan burukluk duyanlar için, önemli bir nokta bu. Her şeyi baştan düşünmeye, hayati ilişkileri yeniden kavramaya çalışmaya yöneliyor.

Kendine yeterlik duygusu, koşulları doğru değerlendirebilme ve sarsıcı yürekliliği ile Mike, her şeyi silip hayata yeni baştan başlamasının mümkün olduğu duygusuna da uyandırıyor. İnsanın kendisini her an sınavabileceğini, sinamanın, sinarken acı çekmenin, kısacası hayatın zenginliğini göstermek istiyor, sanki. Cimino, umarım, herkes Mike gibi olsun demeye getiriyor, çünkü bu mümkün değil. Ama, her dönemde, dünyamızın her köşesinde, ender de olsa, Mike gibileri vardır. Var olduklarını bilmek de iyi bir şey...

Mike'in hayata bakışı, «Ge-yiği tek kurşunla vurmalı.» sözlerinde odaklaşıyor. Tek kurşunda ısrar edışı, muhtemelen, gevşeye iki ya da daha çok ateş etmenin avcılığın şanına yakışmadığını düşünmesinden kaynaklanıyor. (Mike'in dönüşünde çıktıkları avda, Stanley'in gevşigin pe-

şinden düşe kalka koşusu, kırk kez ateş edışı hayli komik sergileniyordu.) Bu tür bir beceriksizliği hiç de özelenisi bulmuyor Mike. İnsan hayata tümüyle kendini ver-meli, üç ona beş buna vere-rek, taksit taksit değil de, var gücüyle yaşamalı diyor. Hayatta istenen her ne ise, ona varmak için ne gerekli ise hepsi yapılmalı; ne bile-yim, insan başaramadığı sı-nava bir daha girmemeli, terkettiği sevgilisine dönme-meli; ama sınavda çakmamak ya da sevgiliyi yitirmemek için, önce her şey yapılmalı demeye geliyor bu bakış. Mike'in Nick için Saigon'a geri gidışı biraz da bu anlayışla açıklanabilir, sanırım. Mike, filmin en başında, tan-kerle duvarın arasındaki ince-cik sırttan otomobili geçi-riirken, tutun da, rulete, Lin-da ile Nick'e karşı tutumu-na kadar her eyleminde bun-ları yaşıyor.

Mike, düğün gecesi Nick ile sırt sırta verip direğin di-bine çöktüklerinde, çılğınca koşuşuna akıl sır erdireme-miş, her şeyin çok çabuk geli-ştiğinden yakınmıştı. Çağır-mızın anlaşılmasız bir hızla de-ğişen olgularını, kimi zaman kendimizi bile analiz etmekte yetersiz kalmışız, hepimizin ortak sorunu değil mi?

¹ Michael Cimino Amerikan sinemasının genç yönetmen-lerinden. Adını, muhtemelen Latium (İtalya)'daki sönmüş yanardağ Monte Cimino'dan almış, İtalyan asıllı bir Ame-rikalı. Avcı (Deer Hunter) ikinci filmi; ilk yapıtı, birkaç yıl önce ülkemizde de gös-terilen bir macera filmi. Ci-mino hakkında bilgi toplamak neredeyse olanaksız, çok ye-ni bir yönetmen olduğu için, hiçbir yerde kayda geçmemiş.

² Avcı, ABD'de ağır endüstri kollarında azınlıkların çalıştırıldığına şöyle bir değini-yor. 6 Aralık 1977 tarihinde, Apalaşlar'daki kömür maden-

lerinde başlayan grev, bu olumsuz durumu biraz zorla-dı. Grev tam 100 gün sürdü ve «Carter'a kök söktürdü. Yaklaşık 165 bin işçi, grevin yarısında, sendikaları United Mine Workers'a da cephe alıp, hem sendika hem de Carter yönetimine karşı di-rendiler. Kömür üretimi bü-yük ölçüde azaldığı için elektrik santrallerinin çoğu çalıştırılmadı; grev daha da uzasaydı, 1 milyon Amerika-lı işsiz kalmaya tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı. Orta-batı eyaletlerinde yaşam fel-ce uğrarken, dolar dış piya-salarda değer yitirmeye baş-la-mıştı. Carter yönetiminin sendika ile ortaklaşa sundu-ğu öneriler (3 yılda %35 üc-ret artışı gibi) grevleri ya-sakladığı gerekçesiyle, işçiler tarafından reddedilince, Taft-Hartley Yasası işletildi. Bu yasa uyarınca, işçilerin işba-şı yapması için mahkemeye başvuran Carter, 80 gün sü-re tanıdı. İşbaşı yapılmadığı takdirde Ulusal Muhafızları kullanacağını açıklamayı da ihmal etmedi. Ama sökmeydi Başkanın kişisel otoritesi açısından önemli bir deneme olan bu çıkış, hayli sevimsiz karşılandı. İşçiler, daha önce 1948 ve 1949'da olduğu gibi, mahkeme kararına uymadı-lar. Grev, ancak, 16 Mart 1978'deki karşılıklı anlaşma sağlanınca sona erdi.

³ 1835'te Samuel Colt'un yaptığı tek namlulu, tek dö-ner toplu ağızdan dolma sil-âhin geliştirilmiş modeline «revolver» deniyor. Altıpatlar, yani. Bu silâh, can sıkıntısından patlayan Rus soylu-larının heyecan yaratmak için oynadıkları Rus ruletinde kul-lanılıyor. 19. yüzyılın sonla-rında çok gözde olan bu oyun, sonraları Uzak Doğu'da ya-yılmış. Rus soylularının ta-bancasız oynadığı Rus ruleti türleri de var. Tabanca ile olanda ise, revolverin hazne-sine tek kurşun yerleştirili-yor, ama masada 5 kişi var. Oyun tek tur oynanırsa, 5 kişinin de sağ kalma şansı

var. Avcı'da yer alan Rus ru-leti ise, heyecandan çok pa-ra için oynanıyor. Haznenin içine tek mermi konup top döndürülüyor, hazne yuvaya yerleştiği için, merminin hangi kanalda olduğunu görme-ye imkân yok. Seyirciler, ha-yatlarını ortaya koyan iki oyuncu üzerine bahse giriş-iyorlar. Arada oyuncular da büyük para kazanıyor ama genellikle ölüyorlar.

⁴ Atilla Dorsay'ın, 9 Kasım 1979 tarihli Cumhuriyet'te Avcı için yazdığı eleştirisi.

⁵ Amerikan toplumunun Tahran'daki elçilik olayı için kopardığı samatanın altında da bu tekdüzelik yatıyor. «Vay efendim, nasıl olur da masum insanların rehin alırlar?» Halbuki, ölen yok, ka-lan yok. Şu günlerde, Ame-rika'da kiliselerde, pazar ayi-ninden sonra, halktan Kam-boçyalı göçmenler için para toplandığına eminim. Sade Amerikan vatandaşları Kamboç çocukları için içtenlikle üzü-lür, kampanyalar açar, çıkarır para da verir. Ama, aca-ba bu insanların başına bu işleri kim açtı diye pek dü-şünmü

JÜLİDE ERGÜDER

Amerikan Sineması Bağlamında AVCI

«Cehennemlin tã için-den geçmek ve bir tek sıyrılcı bile almadan çık-mak istiyorum...»

Montgomery Cliff («Clift» - Bir Biyografi Patricia Bosworth)

The Deer Hunter - Avcı'yı gericilikle suçlayanların tepkilerinin temelinde ne yattığını anlayabiliyor insan: '70'lerin sonuna geldiğimiz şu sı-rada, Watergate'ten, ateşe atılan madalyalardan, eve dö-nen kötürüm askerlerden son-ra, hâlâ Vietnam'a, Amerikan

Rüyâsı'na inanan film «kah-ramanları» görmek? Ne der-sek diyelim, en «aydın» seyir-cinin bile sinemadan aldığı temel zevki, kendini kahra-manla özdeşleştirme zevkini, üstelik bir «sanat filmi» (al-dığı ödülleri, başoyuncusu-nun parlak film listesini, gir-diği saygın şenlikleri düştü-nün bir kere — nedense, özel-likle Amerikan sineması söz-konusu olduğunda «Afyon si-nema»ya karşı getirilen «sanat filmleri» tanimsal olarak «ilerici» olmak zorundadır-lar.) bütün aydın tabuları çiğneyerek, nasıl çok görebil-ir bize? John Wayne The Green Berets/Yeşil Bereliler'i yaptığında umursamamıştı, zaten gerici idi Wayne; ak-lumuzun bir bölümünü bu ön-bilgi ile silâhlayıp, Wayne'in öbür serüven filmlerinin (ama son derece kötü) bir çeşitle-mesi olan baş kahramanın «maceralarından» katıksız, dolaysız bir zevk de almıştı belki. Ama bu ... aldatılmış-tık.

Gerçek şu ki, Hollywood si-nemasını horlaya horlaya, bü-yük ustaları (Chaplin, tek fil-miyle Wellers, biraz Ford, iki üç Kazan) bağlamlarından koparıp, seçimimizi de biyog-rafi ayrıntılarına olumlayıp, birer ser bitkisi gibi izleye-rek, bu şoku hakettiğimiz. Avcı Amerikan kültürünün mi-toslarını yıllardır bitip tüken-medeyen abartan, ezen, büzen, «satan» (ama kaçınılmaz ola-rak bir yandan da yansıtan, üreten) geleneksel Amerikan sinemasının bütün anlatım, incelmis, güzel bir «ölüm duygusu» ile kıvrılarak, yok-olmay (inanimate state) «ilk durum»a dönmeyi özleyecek-tir. Bu, aynı zamanda Hristi-yan bilincinde Cennet'ten kovulma ile başlayan «masu-miyeti yitiriş» ile de özdeş-tir. Bu kovuluşa insan sim-gesel olarak ilk durum'u, «aitliği» reddetmiş, bireyliği «kendini başmalığı» seçmiş, çağlar boyu bu «ilk günah»ı sürükleyip durmuş, şimdi bağışlanmayı beklemektedir.

Bunlardan ilki son zaman-larda sinemada kendi başına